

oy kullananlardır). Hem sonra... falan filan.

Olay, son günlerde ilginç boyutlara ulaştı. Ülkü Tamer, bu durumda üyeliğin çekildiğini açıkladı. Anlayanlar için üzerinde durulması gereken bir protestodur bu. Bekir Yıldız ise Türkiye Yazarlar Sendikası'na üye yazarları tavrı olmaya çağırdı. Bu çağırının benimseneceği kuşkuludur. Ama şöyle ya da böyle kuruma üye olan ya da olmayan yazarların ortak bir davranış çevresinde birleşmeleri gerekmektedir.

Anlaşıldığı kadarıyla, eleştirilerin yoğunluğu yöneticileri terdihin etmiş, bir tür savunmaya geçilmiştir. Ayrıca sağın eleştirileri karşısında görece bir güç kazanma isteği de sezilmektedir bu üstü-kapalı girişimlerin ardında. Şüphesiz, yazar ve sanatçıların kurum dışı bırakılmalarından üzüntü duyan iyi niyetli üyelerin varlığı da unutulmamalıdır. Ama ilgili tüzük hükümleri değiştirilmedikçe ne bu sorun çözülebilecek ne de yöneticilerin gerçekten iyi neytili olduklarına inanılacaktır. Çünkü «gizli oy ve üçte iki çoğunluk» koşulu, her zaman minareyi çalmak isteyenlerin kılıfı olacaktır.

ATILLA ÖZKIRIMLI

«EMPERYALİZM, AZGELİŞMİŞLİK, VE TÜRKİYE» ÜZERİNE NOTLAR

Birikim Yayınları bir süre önce Çağlar Keyder'in küçük bir kitapçığını yayımladı. **Emperyalizm, Azgelişmişlik ve Türkiye** hacim bakımından pek iddialı değil ama, yerli araştırmacılarımızın yayımladıkları «ağır tonolu» kitapların birçoğundan da önemli, kanımca. Kitabın önemi, emperyalizm ve azgelişmişlik gibi Marksist düşünceyi ve işçi sınıfı hareketini elli küsur yıldır uğraştıran oldukça karmaşık sorunlara son ve kesin bir cevap getirdiğinden değil. Böyle bir iddiası da yok. Kitabın önemi, bu karmaşık sorunların henüz ye-

terince çözümlenmemiş olduğunu ve çözüme —ya da çözümlere— yaklaşabilmek için alışılmış, kemikleşmiş ve üzerinde tartışmanın gereksizliğine inanılmış kimi tez ve kavramları terketmenin zamanının gelip geçtiğini göstermesidir. **Önemli olan, Çağlar Keyder'in ileri sürdüğü tezleri bütünüyle desteklemek ya da toptan yadsımak değil, günümüzde ekonomik ve toplumsal olguların ulaştığı yeni boyutları ve Marksist düşüncelerce ileri sürülen yeni tezleri —«yeni tez» demek, eskilerini toptan yadsıyan, aydın işi «orijinallikler» demek değil elbette— göz önüne alarak; sosyal pratiğin gerisinde kalmamak için emperyalizm-azgelişmişlik sorunsalı üzerindeki tartışmanın yurdumuzda da geliştirilmesidir.** Bu ise, dogmacılığın sol düşünce üzerindeki egemenliğinin yıkılmasını gerektiriyor. Aslında başlangıç için sözkonusu egemenliğin biraz sarsılması bile yeterli. Çağlar Keyder'in bu görevi yerine getirdiğini öne sürebiliriz.

Amacım Emperyalizm, Azgelişmişlik ve Türkiye'nin ileri sürdüğü görüşlerde katılmadığım ya da yeterince kanıtlanmamış yanları eleştirerek, yukarıda sözünü ettiğim tartışmaya katılmak. Yazımın eleştirel nitelikte oluşu, Çağlar Keyder'in savunduğu görüşleri tümüyle yadsıdığım izlenimi uyandırmamalı. Kitapta katıldığım, benimsediğim düşünceler de yer alıyor. Örnek vermek gerekirse, sanayileşmeyle gelişmeyi özdeşleştiren yanılığının yıkılması ve ekonomizmin eleştirisi ilk aklıma gelenler. Ne var ki, kitabın bütünsel değerlendirmesi oldukça uzun bir araştırma yazısını gerektirir. Bense yazımda, tartışmaya açık birkaç konuda görüşlerimi belirtmekle yetineceğim.

I. Sömürü (değer aktarımı) mekanizmaları üzerine

Kitapta bir ülkenin diğer bir ülkeyi sömürmesinin —sermayenin iş gücünü sömürmesi değil— üç yoldan mümkün olduğu belirtiliyor: kâr transferi yoluyla —kâr transferinin ya da çıkan

sermayenin giren sermayeyi aşığı durumda—, sermayenin organik bileşiminin farklılığından doğan değer aktarımı yoluyla, ve ücret farklılığından kaynaklanan eşitsiz mübadele yoluyla.

Yazar bu üç sömürü biçiminden sonuncusunun, yani eşitsiz mübadelelerin esas sömürü biçimi olduğunu ileri sürüyor. Bu görüşe karşı olmamakla birlikte yeterince kanıtlanmadığını sanıyorum. Nitekim yazar ikinci sömürü biçimi (organik bileşimin farklılığı) üzerine hiçbir değerlendirmede bulunmuyor. Öte yandan azgelişmiş ülkelerden merkeze kâr transferi sorunu yeterince incelenmemiş. Oysa gerçek kâr transferini saptayabilmek için yabancı şirketlerin ilân ettikleri resmi kâr oranları oldukça yetersiz ve yanıltıcı. Gerçek kâr transferinin, görünen kâr transferinden daha yüksek olmasına neden olan çeşitli etkenler var. Bu etkenlerden en önemlileri yüksek faturalama (surfacturation) ve teknoloji transferidir.

Yüksek faturalama olayı kısaca şöyle açıklanabilir: çokuluslu şirketlerin azgelişmiş ülkelerdeki kolları, girdilerinin —yatırım ve ara malları— büyük çoğunluğunu merkezdeki ana şirketlerinden satın alıyorlar. Bir başka deyişle, azgelişmiş ülkelerin merkezden yaptıkları ithalatın önemli bir kısmı çokuluslu şirketlerin içsel meta dolaşımı durumunda. Azgelişmiş ülkede üretim yapan bir yabancı şirketin, vergiye bağlı kârını oldukça düşük göstermeye çalışması son derece doğal. Bunu başarmanın yoluysa **ana şirketin koluna sattığı metalleri, aynı kullanım değerine sahip metallerin dünya pazarındaki fiyatlarından daha yüksek fiyatlarla satması.** Önemli olan çokuluslu bir şirketin kollarının kâr oranlarını ayrı ayrı maksimize etmeleri değil, kâr oranının şirketin bütünü seviyesinde marksimize edilmesidir. Görüldüğü gibi gizli bir kâr transferi söz konusu.

Yüksek faturalama yoluyla gerçekleşen kâr transferini hesaplamak oldukça güç iş. Bunun-

la birlikte, bazı Latin-Amerikalı iktisatçıların bu konuda çalışmaları var.¹ Bu iktisatçıların değişik ülkelerde ve değişik üretim kollarında yaptıkları hesaplar, söz konusu faturaların % 155 ile % 25 arasında şişirildiğini gösteriyor. Lupo'nun ileri sürdüğü veri² temel alınarak 1972 yılı Meksika için yapılan bir hesaba göre, yüksek faturalamayı % 30 kabul edersek, 180 milyon dolarlık bir gizli transferin gerçekleştiği anlaşılıyor. Aynı yıl görünen kâr transferi ise 136 milyon dolar.³ Böylece 1972 yılında Meksika'dan merkeze sermaye edilen gerçek sermaye 316 milyon tutuyor.

Teknoloji transferi sorununa gelince: çokuluslu şirketlerin azgelişmiş ülkelerdeki kolları iki nedenle teknoloji maliyetlerini yüksek gösteriyorlar: teknoloji ithalâtı üzerinden alınan vergi, kâr üzerinden alınan vergiden çok daha yüksek olduğundan⁴ ve/ya da ana şirketin geliştirdiği teknolojiyi kullandıklarından. Yaklaşık bir hesaba göre teknoloji maliyeti normale indirildiğinde, görünen kâr oranını % 15 ile % 40⁵ arasında artırmak gerekmektedir. Bu durumda da gizli transfer söz konusudur.

Yabancı şirketlerin kâr transferleri, azgelişmiş ülkelerdeki sermaye birikimi biçimine yakından bağlıdır. Bu biçimi açıklama girişimimizin kısaca şunu belirtmekle yetineceğiz: yabancı şirketler, yatırım olanaklarının daraldığı —iç pazarın sınırları ile ilgili olarak— dönemlerde kârlarının büyük çoğunluğunu transfer ediyorlar ve buna paralel olarak giren yabancı sermaye oranı azalıyor. Bu gibi dönemlerde, gizli kâr transferi ile ilgili açıklamaları da göz önüne alarak, çıkan sermayenin giren sermayeyi aşığı düşünülebilir.

Sonuç olarak, kâr transferi yoluyla sömürünün ancak düşük konjonktür dönemlerine —genel kriz— özgü bir mekanizma olduğu görüşünü savunmak, sorun bütün karmaşıklığıyla incelenmediği sürece, olanaksızdır.

II. Uluslararası yeni işbölümü ve uzmanlaşma sorunu

Yazarın uluslararası yeni işbölümüyle ilgili tezi şöyle özetlenebilir (s. 72, 73): standartlaşmış metalleri üreten üretim kollarının periferiye bırakılması ve merkezin yeni metallerin üretiminde uzmanlaşması. Anlaşılacağı gibi kullanım değeri birbirinden farklı sanayi ürünlerinin (otomobil, bilgisayar gibi) yeni bir işbölümü sonucu periferiye merkez arasında paylaşılması sözkonusu. Haksızlık etmeyelim; yazar, merkezin eski metalleri yeni bir teknolojiyle üretmeye devam etmesine de değiniyor (s. 73). Ama bu olgudan bir daha hiç söz edilmiyor. Verilen örnekler de bu görüşümü kanıtlayıcı nitelikte: «Özellikle çok gelişmiş ülkelerin hava kirlenmesi v.b. sorunlarla uğraştıkları şu sırada, örneğin işgücü yoğun demir-çelik tesislerini dışarı göndermemeleri için hiç bir sebep yok» (s. 79). «İlerde Detroit'in buğday tarlası olup bütün otomobillerin Brezilya, İspanya ve Türkiye'de üretildiğini görürsek şaşmamalıyız» (s. 80)

Böyle bir işbölümünün gerçekleşebilirliğini tartışmadan önce bazı kavramların üzerinde kısaca duralım. Üretim kolu nasıl tanımlanabilir? Geleneksel tanımla şöyle formüle edebiliriz: kullanım değeri toplumsal olarak kabullenilmiş bir metayı üreten tüm fabrikaların oluşturduğu üretim sistemi. Örneğin otomobil. Çok farklı tipte ve değerinde otomobil ürettiğini biliyoruz. Ama hepsinin kullanım değeri aynı. «Yeni meta» kavramına gelince: yanılmıyorsam bu kavram, yazarın kullandığı biçimiyle, iki ayrı gerçekliği ifade ediyor; 1 — Eski metallerin yeni bir teknoloji ile üretilmesi. Yeni meta yeni bir kullanım değeri yaratmıyor. Örneğin siyah beyaz televizyon yerine renkli televizyon üretilmesi. 2 — Yeni bir kullanım değeri yaratan yeni metaller. Örneğin bilgi sayar. Bu anlamda yeni metaller yeni üretim kollarının doğmasına yol açıyorlar. «Üretim kolu» ve «yeni meta» kavramlarının içeliklerini belirginleştirdikten sonra konumuza dönelim.

Günümüzde gözlemlenen, geleneksel üretim kollarının merkez tarafından periferiye terk edilmesi yerine, bu üretim kollarının merkezde yeni metalleri —aynı kullanım değeri—, periferideyse standartlaşmış —kapitalist rekabet ve teknolojik gelişme sonucu merkezde tüketim kapasitesini yitirmiş— metalleri üretme eğilimidir. (Hong Kong ve Tayvan gibi özel nedenlere bağlı birkaç sınırlı örnek bir yana bırakılırsa.) Merkez tekstil, demir-çelik gibi üretim kollarını terk etmiş değil, terkedeceğini de sanmıyorum, ama bu kollar yeni metaller üretiliyorlar. Bu nedenle merkez periferiden, eskiden ürettiği ama bugün üretimini terkettiği sanayi ürünlerini ithal etmiyor.

Yazarın geliştirdiği modelin işlediğini düşünürsek, yeni işbölümünün gerçekleşmesi kaçınılmaz oluyor. Modelin iç tutarlılığı kabullenilirse, kaçınılmaz kıldığı sonucu da kabullenmek gerektiği savunulabilir. Kanımca sorun onca basit değil. Model kendi içinde tutarlı olmakla birlikte, karşıt eğilimler doğuran kimi etkenler ekonomi dışı olarak değerlendirilip model dışı bırakıldığından, kapitalist üretim tarzının dünya çapında gelişmesini kavramada yetersiz kalıyor. Kapitalist üretim tarzının gelişmesinin ekonomi dışı etkenlerden soyutlanamayacağını biliyoruz. Üstelik ekonomi içi, ekonomi dışı bir ayrımın tarihsel maddecilik kuramıyla hangi ölçüde bağdaştırılabileceği ayrı bir tartışma konusu.

Kanımca modelin gerçekleşebilirliğine karşı etki yapan çeşitli engeller var. Ben, ilk elde aklıma gelen iki engeli değineceğim: dünya ulaşım şebekesi ve merkezde istihdam sorunu.

II. Dünya Savaşından bugüne dünya ticaret hacmi önemli bir gelişme kaydetmekle birlikte, üretilen malların büyük bir kısmı pazarda tüketiliyor. Büyük çapta ihracat yapan ülkeler bile (örneğin Japonya, Almanya) üretimlerinin ancak yaklaşık olarak % 30'unu ihrac ediyorlar. Oysa modelin öngördüğü yeni işbölümü, bu oranın, birçok ülke

için % 50'nin üzerine çıkmasını gerektirir. Buysa, dünya ulaşım şebekesinde önemli niteliksel değişimler olmaksızın gerçekleştirilemez. Günümüzde, bu alanda izlenen teknolojik gelişme niteliksel görünümde. Metalar halâ gemi ve tren gibi geleneksel taşıtlarla taşınıyorlar. Ulaşım araçlarında devrimci nitelikte teknolojik sıçramalar olmakla birlikte (örneğin, saatte 500 km. hız yapan trenler, «concorde» v.b.) bu teknolojik yenilikler meta ulaşımını ilgilendirmiyor. Birçok ülkenin üretimini yarısını ihraç ettiğini, tüketiminin de yarısını ithal ettiğini varsayarsak, dünya ulaşım şebekesinin bugünkü teknolojik sınırlar içinde böyle bir uluslararası meta dolaşımı yapısını kaldıramayacağı kolaylıkla anlaşılır. Bu alanda, orta vadede önemli teknolojik sıçramalar olabileceğini gösteren hiçbir belirti de yok şimdilik.

Değinmek istediğim ikinci engel merkezde istihdam sorunu. Model bu ülkelerin sermaye-yoğun dallarda uzmanlaşmalarını öngörüyor. Böyle bir uzmanlaşma gerçekleştiğinde, merkez ülkeler önemli bir sorunla karşılaşacaklardır; bu uzmanlaşmanın doğuracağı işgücü fazlası nerede istihdam edilecek? Birakalım demir-çelik, otomobil gibi milyonlarca işçi çalıştıran üretim kollarını, tekstil sanayiinin kısmen terk edilmesi bile çok önemli güçlüklerle karşılaşılıyor. AET tekstil tüketiminin yaklaşık olarak % 50'sini ithal ediyor. Geçenlerde GATT'in (General Agreement on Tariffs and Trade) tekstil komitesi, 1977 yılı sonunda süresi dolan mevcut anlaşmanın devam ettirilip ettirilemeyeceğini tartışmak için toplandı. ABD, İsveç ve az gelişmiş ülkelerin dışında AET, Kanada ve Avusturya anlaşmasının koruyucu yönde değiştirilmesini istediler. Mevcut anlaşmanın süresi uzatılırsa, AET'nin tekstil sanayi rekabet edemeyecek bir duruma gelecektir. Böyle bir durum yalnız Fransa'da 15-20 bin tekstil işçisinin işten atılmasını gerektiriyor. Başbakan Barre, «serbest mübadeleden yana olmakla bir-

likte, Fransız sanayiinin aleyhine bir gelişmeye hükümetin karşı çıkacağı» açıkça belirtti. Sınırlı değişimleri bile gerçekleştirmenin güçlüğü, merkez işçi sınıfının sendikal örgütlenme ve bilinç düzeyinde aramak gerek. Yeni işbölümü sermayenin genel çıkarlarına uygun olsa bile, gerçekleştirilmesi ancak önemli bir işsizlik oranı ile mümkün. Buysa işçi sınıfının tarihsel kazanımlarının yok edilmesini gerektirir. Böyle bir olasılığın tartışılması ise konumuz dışı.

Diğer bir çözüm, işgününün azaltılması olabilir. Bu çözüm kâr oranını azaltıcı nitelikte olduğundan bence olanak dışı.

Yazar amacının, eğilimleri belirtmek olduğunu, modelin de bu amaca hizmet ettiğini söylüyor. Model dışı —«ekonomi dışı»— engellerin ancak eğilimlerin sonuçlanmasını geciktireceğini savunuyor. Ben, gerek ekonomik, gerek siyasal gibi görünen ama özünde ekonomik olan kimi karşı eğilimlerin de modele katılması gerektiğini düşünüyorum. Ancak bu yolla model tarihsel bir nitelik kazanır ve siyasal stratejilerin saptanmasında yararlı olabilir.

III. «Semi-periferi» tezinin eleştirisi

Yazar, periferi ülkelerin ortalama ücret düzeyleri arasında

önemli farklar bulunduğunu belirttikçe, ücret düzeyinin görece yüksek olduğu periferi ülkeleri tanımlamak amacıyla «semi-periferi» kavramını öneriyor. «Semi-periferi» ülkelerin diğer bir özelliği de kitapta şöyle açıklanıyor: 1930 ile 1960 arası uygulanan ithal kamesi politikası sonucu sanayide önemli ölçüde sermaye birikimi gerçekleştiren bu ülkelerin yüksek teknoloji gerektirmeyen standartlaşmış metalar —dayanıklı tüketim malları, otomobil, buzdolabı, televizyon v.b.— üreten sanayi kollarında uzmanlaşarak, bu metaları periferiye ihraç etme eğiliminde olmaları. Böyle bir yapıysa, «semi-periferi» ülkelerin periferi ülkeleri sömürme olgusunu gündeme getiriyor. Sırayla bu sorunları ele alalım

1 — Ücret düzeyleri ve «semi-periferi»

Orta ücret düzeyi, «semi-periferi» kavramının ayaklarını yere basmasını sağlayan tek unsur. Oysa bu unsur, bir kavramı tek başına ayakta tutabilmek için oldukça yetersiz.

«Semi-periferi» yeni bir olgu gibi gösteriliyor. Oysa orta ücret düzeyinin önceden var olduğunu biliyoruz. Arjantin ve Brezilya örneklerine —bu örneklere Meksika da eklenebilir— bakarsak, orta ücret düzeyinin, ithal

Tablo I^a
Sao-Paulo'da gerçek asgari ücretin gelişimi
1956=100

Yıllar	Ücretler	Yıllar	Ücretler	Yıllar	Ücretler
1956	100	1961	112	1966	81
1957	112	1962	97	1967	79
1958	100	1963	89	1968	78
1959	116	1964	84	1969	77
1960	99	1965	86	1970	77

Tablo II^b
Sao-Paulo ve Guanabara'da gerçek asgari ücret
1944=100

Yıllar	Guanabara	Sao-Paulo	Yıllar	Guanabara	Sao-Paulo
1955	142,9	139,3	1962	137,5	123,9
1956	150,9	147,0	1963	128,6	114,5
1957	159,8	153,8	1964	124,9	116,3
1958	140,2	133,3	1965	119,6	112,8
1959	106,3	101,7	1966	107,1	97,4
1960	140,2	130,8	1967	104,5	95,7
1961	161,6	146,2	1968	103,6	94,0

ikamesi döneminde (1930-1960 yılları) ekonomide hızlı bir üretkenlik artışıyla, (Bu üretkenlik artışının kâr ve ücret arasında paylaşımı, sırasıyla 2/3 ve 1/3. Bkz. P. Salama. «CEP» Sayı 16/17.) işçi sınıfının sendikal mücadelesi sonucu oluştuğunu görürüz. Popülist hükümetler bu olguyu politik düzeyde tamamlıyorlar: Arjantin'de Peron, Brezilya'da Kubitschek ve Vargas dönemleri. Ücret artışları, bir yandan uygulanan ekonomi politikasının ve sınıf savaşının sonucu olurken, öte yandan talep yaratarak sermaye birikimini mümkün kılıyor. 1970 yıllarında bu ülkelerin «semi-periferiliğe» aday olmaları ücret düzeylerine yakından bağlı. Oysa «semi-periferileşme» sözkonusuyken ücret düzeylerinin düşmesine neden olan önemli siyasal değişiklikler görülüyor; Brezilya'da 1964 yılında Goulart devrilerek askerî faşist diktatörlük kuruluyor 1964-1976 yılları arasında ücretler bu ülkede hızla düşüyor.

Tabloları incelediğimizde, gerçek asgari ücretin 1970 yılında 1944 düzeyine düştüğünü görüyoruz. 1970-76 arası elimizde resmi veriler olmamakla birlikte, basından aynı eğilimin sürdüğünü öğreniyoruz. Tablolarda yalnızca asgari ücretler sözkonusu. Bununla birlikte işçi sınıfının çoğunluğunun asgari ücret ya da asgari ücrete yakın bir ücret aldığı kabul edilirse, ücretlerin düştüğü rahatça ileri sürülebilir.

Aynı senaryo bugün Arjantin'de de oynanmakta. Basın 1976 yılında gerçek ücretlerin % 50 oranında düştüğünü yazıyor.⁸

Ücretlerdeki bu gelişimin kitapta savunulan tezi haklı çıkarıldığı öne sürülebilir. Nitekim ihracata dönük üretimin düşük ücret seviyesi gerektirdiği söyleniyor. Bununla birlikte Brezilya'nın sanayi ürünlerini dış pazarlara satma çabası 1964'lerde değil, ancak 1973'lerde, üstelik başka nedenlerle ortaya çıkacaktır. «Semi-periferi» ülkelere özgü sermaye birikimi modeli, sanayi ile ithalâtın büyümesi arasında ilginç bir ilişki doğuruyor: ithalâtın büyüme hızı, sanayinin büyüme hızından daha yüksek. Bunun nedeni, ithalâtın daha büyük bir bölümünün giderek yarı tırım mallarından oluşması ve merkez tarafından ihraç edilen bu malların fiyatlarının diğer mallarinkinden daha hızlı artması. Günümüzde çok sözü edilen dış ödemeler dengesi açığının ürpertici boyutlara ulaşması da işte bu nedene bağlı. Dış ödemeler dengesi açığı iki yolla kapatılabilir: geleneksel ihraç mallarının —maden ve tarım ürünleri— fiyatlarını artırarak ve/ya da sanayi üretiminin hiç olmazsa bir kısmını ihraç ederek. Merkezin rekabeti nedeniyle bu ürünleri ihraç etmenin zorlukları bir yana,⁹ asıl söylemek istediğim bu dış pazar sorununun sermaye birikimi modelindeki yasal bir değişimin gereği değil, gittikçe büyüyen dış ödemeler açığının bir gereği olduğudur.

Bütün bu açıklamalardan sonra salt ücret düzeyinin «semi-periferi» kavramını belirlemede yetersiz kaldığını söyleyebiliriz.

2 — «Semi-periferinin» periferiyi sömürme sorunu

Bu tür bir sömürünün gerçekleştirilmesi için ücret düzeylerinin farklı olması gerekiyor. Bunu varsayalım. Ancak ücret farklılığının yanı sıra meta alış-verişisi de gerekli. Periferiyi eşitsiz mübadele yoluyla sömürmek için meta ihraç etmek yeterli değil. Aynı zamanda meta ithal etmek de gerekiyor. Örneğin Türkiye Orta-Doğu'dan ne ithal edebilir? Bugün için petrol ithal ediyor. Kanımca gelecekte de petrolden başka birşey ithal edemez. Başka bir deyişle bu ülkeler Türkiye'ye petrolden başka birşey ihraç edemezler. Oysa petrol sektörü oldukça özel bir üretim kolu; 1 — Bu üretim kolu organik bileşim açısından sermaye yoğun bir üretim kolu. 2 — Vasıflı işçi kullanımı oldukça yüksek olduğundan, ücretler ortalama ücretin oldukça üzerinde. 3 — Petrol fiyatları kısmen bir kartel (OPEC) tarafından saptanıyor. Türkiye'nin, ihraç edeceği sanayi ürünlerinin fiyatlarını etkilemesi olanaksızken, petrol ihracatçısı ülkeler sattıkları petrolün fiyatını belirlemede belli bir güce sahipler. Bütün bu olgular bize Türkiye'nin Orta-Doğu ülkelerine sanayi ürünü —dayanıklı tüketim malları— satıp, karşılığında petrol olarak bu ülkeleri sömüremeyeceğini gösteriyor.

Bu konuda yalnızca Türkiye örneğinden söz ettik. Oysa diğer ülkeler için de durum hiç farklı değil. Örneğin Brezilya'nın periferiden yaptığı ithalât, esas olarak Orta-Doğu ve Venezuela petrolü ile sınırlı.

Sonuç olarak, «semi-periferinin» periferiyi sömürebileceği tezi görüşüme göre savunulması güç bir tez.

IV. «Sosyalist ülkeler» ve model

Çağlar Keyder, sosyalist ülkelerin merkez ve periferiyle, kısaca dünya ekonomisiyle ilişkilerini artırdıklarını (Bu ülkelerin kredi ve yatırım yoluyla sermaye ihracını artırmaları, merkezden teknoloji ve sermaye ithal etmeleri, bunlara paralel olarak da merkez ve periferi ile ticaretlerinin büyümesi.) doğru olarak saptadıktan sonra, bu ülkelerin de dünya ekonomisinin bir parçasını oluşturduklarını söylüyor. Ama bu görüşün içerdiği soruyu yanıtlamıyor: bu ülkeler dünya ekonomisi içinde hangi yeri işgal ediyorlar? Bu ülkeleri merkez mi? «semi-periferi» mi? yoksa periferi olarak mı nitelendirebiliriz? Modelin tek sıralama kıstası ücret düzeyinden yola çıkarsak, gelişmiş olanların merkez (D.A.C., Çekoslovakya, S.S.C.B.), az gelişmişlerin periferi (Çin, Vietnam v.b.), aradakilerinse «semi-periferide» yer almaları gerekir. «Merkez», «periferi» ve «semi-periferi» gibi kavramların, özellikle de kıstas olarak ücret düzeyinin, «sosyalist ülkelerin» dünya ekonomisiyle ilişkilerini açıklamada oldukça yetersiz kaldığını kanıtlamak için uzun açıklamalara girişmek gereksiz.

Aslında yukarıdaki soruyu yanıtlamıyor diye yazarı eleştirmek biraz haksızlık olur. «Sosyalist ülkelerin» dünya ekonomi-

siyle kurdukları ilişkilerin doğurduğu kuramsal sorunlar, bildiğim kadarıyla bugüne dek hiç bir Marksist iktisatçı tarafından ele alınmadı. Salt siyasal önyargı ve koşullandırılmalar bu çekingenliği açıklamak için yeterli değil. Kuramsal açıdan oldukça güç bir girişim bu. Ben, bu kuramsal güçlüklerden yalnızca birine değinmekle yetinmek istiyorum.

Fiyat mekanizmaları kapitalist ekonomilerle, planlı ekonomilerde aynı değil. Eşit teknik olanaklara sahip bir traktör ister ABD tarafından, ister S.S.C.B. tarafından üretilmiş olsun, dünya pazarında tek fiyatla satılacaktır. Ama ABD'de üretilen traktör ile S.S.C.B.'de üretilen traktörün maliyetlerini karşılaştırmak için ortak kıstaslar mevcut değil. Her ne kadar planlı ekonomilerde pazar mekanizmalarına gittikçe daha fazla yer veriliyorsa da, bu ekonomilerin işleyişinin kavranması sağlam bir kuramsal temele oturtulmadı henüz. Bu bakımdan salt ücret düzeyleri aracılığıyla bu ülkelerin dünya ekonomisi içindeki işlevlerini ve yerlerini saptamak olanaksız.

Bu hatırlatmayla yetinmeyip, yazarın Sovyet modeli üzerine ileri sürdüğü görüşlere katıldığımı da belirtmeliyim. Bununla birlikte, ikincil de olsa, modelin eleştirisinde eksik bulduğum iki

noktaya kısaca değinmek istiyorum.

Keyder, «ilkel sosyalist birikim tezi ister istemez **marjinalize** (altını ben çizdim S.G.) bir sınıf ortaya çıkarıyor» (s. 28) diyor. «Marjinalize» deyimini yanlış seçilmiş. Bu deyim daha çok, «toplum dışı», «toplumun işleyişini ve gelişmesine etki yapmayan» anlamlarını çağırıyor. Oysa, «marjinalize sınıftan» bizzat yönetici sınıfın kasdedildiği düşünülürse, «marjinalize»nin karşıtı bir deyim kullanılması gereği kolayca anlaşılır.

Daha ilerde, «birikimin hızlı bir şekilde sürmesi sosyal ve politik zora yol açıyor: Ekonomist sapma dediğimiz de bu zaten» (s. 29) deniliyor. Bu değerlendirme genel olarak doğru, ama yetersiz. Ekonomizm, üretim araçlarının «kollektifleştirildiği» —devletleştirildiği demek daha doğru— bir yapıda, üretici güçlerin gelişmesinin sosyalist toplumsal ilişkileri kendiliğinden geliştireceği-yerleştireceği görüşünü tanımlar. Böylece üretici güçlerin **ne pahasına olursa olsun** geliştirilmesi gerektiğini savunan politika, «iş disiplini» bozan her türlü direnişin bastırılmasını içerir. Politik zor ve tüm tarihsel sonuçları, işte bu ekonomist anlayışın ürünüdür.

Emperyalizm, Azgelişmişlik ve Türkiye üstüne söylemek istedik-

lerim burada bitiyor. Bu yazının çerçevesi içinde değinilmesi gereken konuların ancak bir kısmını ele alabildim. Umarım, Çağlar Keyder'in bu ilginç araştırması üstüne başka yaklaşımlar da yapılır.

SEYFETTİN GÜRSEL

¹ Bu konuda bkz. P. Salama'nın Fajnzvlber, Tarrago, Vaitos, ve J. Katz adlı Latin-Amerikalı iktisatçıların araştırmalarından yaptığı yayımlanmamış derleme IEDES, Paris.

² ABD dışında faaliyet gösteren Amerikan şirketleri ithalâtlarının % 88.9'unu ABD'deki ana şirketlerinden yapıyorlar. L. Lupo «World wide sales by US Multinational companies» Survev of Current business, Ocak 1973.

⁴ Örneğin Meksika'da % 20 ve % 42. İdem, s. 14

⁵ İdem, s. 16

⁶ A. Fernandes. «CEP» Sayı 16/17, s. 261

⁷ A. Fernandes. «CEP» Sayı 16/17, s. 145

⁸ «Le Monde Diplomatique». Ocak 1977.

⁹ Bu ülkelerin kredi ve yatırım yoluyla sermaye ihracını artırmaları, merkezden teknoloji ve sermaye ithal etmeleri, bunlara paralel olarak da merkez ve periferiyle ticaretlerinin büyümesi.